

Черняк Андрій Миколайович,
помічник голови Національного
агентства із забезпечення якості вищої
освіти, доктор юридичних наук

МІЖНАРОДНИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ ОБМІН: ТЕНДЕНЦІ ДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХОДИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННИМ ВИЯВАМ

Отримання іноземцями освіти в закладах вищої освіти (ЗВО) нашої держави завжди обіймало важливе місце не тільки в національній освітній галузі, а і як один з пріоритетних іміджевих чинників України в світі. З отриманням нашою державою незалежності вказаний сегмент освітніх послуг динамічно розвивається постійно збільшуючи кількісні показники. Розвиток міжнародного студентського обміну (МСО) має важливе економічне значення для країни й передусім для освітніх установ, які отримуючи відповідні фінансові надходження від власних іноземних студентів суттєво покращують своє фінансове становище. Щороку кожен іноземний студент в витрачає близько 400 тис. гривень, загалом це понад 30 млрд. гривень на рік.

Проте у цій сфері існує низка проблем, пов'язаних з її криміналізацією. Так, однією з ключових проблем організації набору на навчання іноземних громадян є неконтрольована реалізація запрошень для потенційних кандидатів на навчання. Наявні т.зв. «стрибки» під час видачі ЗВО запрошень на навчання для вихідців з країн Африки й Азії. Так, протягом різних суміжних по рокам вступних кампаній кількість виданих запрошень для навчання іноземців може бути більшою на 50–70 % по конкретній країні чи освітній установі, при відсутності такої динаміки в попередні й подальші роки. Це головним чином свідчить про хаотичний підбір представниками фірм-контактерів кандидатів на навчання в країнах походження та безконтрольну видачу адміністраціями освітніх установ запрошень на навчання, наявність угод ЗВО з недобросовісними підприємствами-посередниками.

Загалом 25 % загальна динаміка збільшення запрошень на навчання в 2017–2018 навчальному році в порівнянні з попереднім свідчить про неконтрольованість ситуації й відсутність бажання в значної частини адміністрацій ЗВО досягти якісних показників як в організації набору так і в наданні освітніх послуг іноземним громадянам, переймаючись

головним чином фінансовими результатами своїх освітніх установ. Як наслідок запрошень для навчання іноземним громадянам було видано у цей період 50248, а студентів у 2018 році збільшилось на 9295, з урахуванням студентів з країн СНД, які в переважній більшості не оформлюють відповідні запрошення). Відповідно відсоток реалізації запрошень складає близько 15–17 %. За результатами відповідної діяльності окремі регіональні ЗВО взагалі зайняли перші місця за кількістю виданих запрошень на навчання, перевершивши показники будь-якого столичного вищого навчального закладу. Вказана динаміка прослідковується вперше за роки незалежності нашої держави.

Як приклад, у 2016–2017 та 2017–2018 навчальних роках було на 70 % було більше видано запрошень для громадян Марокко (4026 та 6743 відповідно), 50% Індії (3571 та 5212 відповідно), 40 % Гани (990 та 1403). В той же час для громадян Єгипту, який є одним з основних постачальників іноземних студентів для ЗВО України, лише на 9% збільшилась кількість виданих запрошень на навчання (див. табл.). Особливе занепокоєння викликає збільшення у понад два рази видача у вказаний період запрошень для громадян Пакистану (1523). Підтверджуючи деструктивність відповідної діяльності зазначених суб'єктів міжнародного студентського обміну слід відмітити, що станом на 2017 рік в Україні отримували освіту 303 пакистанця (по 50–60 осіб на кожному курсі навчання), на кінець 2017–2018 навчального року їх число зросло до 338. Таким чином, з врахуванням того, що частина вихідців з цієї країни могла бути відрахована по закінченню навчання, студентів-пакистанців в українських ЗВО збільшилось близько на 100 осіб. Відповідно з 1523 запрошень, виданих у вказаному навчальному році понад 1400 не були реалізовані (відсоток реалізації менше 7%).

Як свідчить відповідна статистика, раптове збільшення кількості запрошень майже не трансформується в суттєве збільшення числа іноземних студентів. Головним мотивом вказаних дій є фінансовий фактор, отримання додаткових коштів за рахунок фактичного продажу запрошень потенційному кандидату на навчання.

Розуміючи невідповідність задекларованої іноземцем мети перебування (отримання освіти) реальній, а подекуди володіючи інформацією про протиправний характер його намірів, з метою уникнення від відповідальності представники суб'єктів підприємницької діяльності-контактерів відмовляються

декларувати свою причетність до запрошення вказаної категорії осіб, а окремі представники адміністрацій освітніх установ, за відповідну винагороду, декларують звітуючи перед МОН України, що іноземець особисто отримав запрошення чи міжнародною поштовою кореспонденцією. Про вказане серед іншого свідчить й статистика ДП УДЦМО – понад 52 % пакистанців «отримали запрошення на навчання особисто». Водночас, слід зважати на те, що частина пакистанців, яким вдалося потрапити в нашу державу за освітніми візами тимчасово легалізувалась, перейшла на нелегальне положення в Україні чи реалізувала свій намір щодо незаконного потрапляння в країни Європейського Союзу.

Подібні приклади діяльності мають місце й с стосовно іноземців з інших країн. Зокрема, за результатом організації набору на навчання іноземних студентів 2017–2018 навчального році понад 30% іноземців «особисто отримати запрошення на навчання» (понад 13 тисяч запрошень). Вказані відсоткові показники не відображають реального стану речей ще й через фактично монопольне, становище в багатьох ЗВО окремих суб'єктів господарської діяльності, які завдяки наявним зв'язкам з керівництвом освітніх установ не допускають до організації набору інших осіб. Таким чином декларування особистого отримання запрошень іноземцем часто приховує фактичний їх продаж передусім вихідцям з країн ризикової міграції чи підвищеної терористичної загрози.

Іншою актуальною проблемою організації процесу навчання іноземних громадян в Україні є заочна освіта, яка наявна виключно через суб'єктивні протиправні наміри щодо особистого збагачення. Значна частина навчальних закладів не надає освітні послуги відповідної якості, намагаючись головним чином отримати фінансові дивіденди за рахунок навчання іноземців.

Це стосується як якості освітніх програм, наявного науково-викладацького складу, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу так і побутових умов навчання і проживання іноземних студентів. Попередньо отримана інформація свідчить що ряд закладів вищої освіти взагалі не надають освітні послуги іноземним студентам-заочникам. В кращому випадку освітні установи лише імітують відповідну освітню діяльність. Особливо це стосується частини приватних освітніх установ. Іноземці, які рахуються студентами вказаної категорії ЗВО використовують освітній статус для власної легалізації в Україні, працевлаштування, організації заходів з метою отримання

постійних документів для перебування в нашій державі (фіктивний шлюб та інше).

В деяких приватних ЗВО, у тому числі тих, які є лідерами в нашій державі за кількістю виданих запрошень на навчання іноземцям, співвідношення іноземних студентів на стаціонарній і заочній формі навчання дорівнює 10-20 % (зокрема, в 2017–2018 навчальному році: в Міжрегіональній академії управління персоналом навчалось 1892 іноземців, з них заочників – 1511; у «Європейському університеті» з 1728 – 1601, відповідно).

Ситуація, що складається у сфері МСО характеризується криміналізацією, стрімким розповсюдженням та активною трансформацією різних схем злочинної діяльності, що, серед іншого, становить загрозу національній безпеці України. Вказане, насамперед, пов'язано зі збільшенням корупційних проявів з боку представників правоохоронних, контролюючих органів, адміністрацій ЗВО та використання з метою отримання незаконних доходів контактників з негативною діловою репутацією.

Однією з ключових проблем організації набору на навчання іноземних громадян є неконтрольована реалізація запрошень для потенційних кандидатів на навчання. Значних обсягів й загального поширення на загальнодержавному рівні досягла протиправна діяльність адміністрацій закладів вищої освіти з видачі дипломів про здобуття вищої освіти іноземцями, які формально навчалися на заочній формі, але жодного разу в нашій державі не перебували, або протягом 5-6 років навчання знаходились в Україні декілька разів. У подібних випадках сценарій реалізації незаконного наміру з особистого збагачення розвивається у двох можливих напрямках: здійснюється так звана повна підробка документів про освіту або іноземець формально повністю протягом періоду навчання проводиться по журналах, відомостях та базах даних, без реєстрації в регіональних органах ДМС України. Вказана деструктивна діяльність притаманна як представникам приватних так і державних вищих навчальних закладів, у тому числі тих, які мають статус національних.

Усе це вимагає відповідного реагування з боку державних органів, що, насамперед, має виявитися в успішній протидії злочинності у сфері МСО. За безпосередньої участі адміністрацій освітніх установ, Міністерства освіти і науки, Національної поліції, Державної міграційної служби, СБ України, інших уповноважених органів, насамперед необхідно нівелювати умови, які сприяють поширенню протиправних проявів корупційного характеру,

деструктивним чином впливають на розвиток системи міжнародної освіти та дискредитують нашу державу в світі.

Важливу роль у протидії злочинності у сфері МСО мають відіграти оперативні підрозділи, тобто, підрозділи правоохоронних органів, компетенцію яких, відповідно до закону становить проведення оперативно-розшукової діяльності та виконання доручень слідчого, прокурора на проведення процесуальних дій у досудовому розслідуванні.

Діяльність оперативних підрозділів з протидії злочинності є сукупністю заходів, що проводяться їх силами та засобами з метою запобігання злочинам, їх виявлення, припинення та розслідування. Протидія злочинам у сфері міжнародного студентського обміну є одним з напрямів діяльності оперативних підрозділів, що фактично сформований, але юридично не закріплений.

Запобігання злочинам у сфері міжнародного студентського обміну – це діяльність, що перешкоджає формуванню задуму вчинення таких злочинів та (або) не допускає його втілення, навіть у формі готування або замаху на вчинення цих злочинів.

Виявлення злочинів у сфері міжнародного студентського обміну – це діяльність з пошуку та фіксації інформації про: готування до злочину; замах на злочин; вчинення закінченого злочину в зазначеній сфері.

Припинення злочинів у сфері міжнародного студентського обміну – діяльність з зупинення злочину у зазначеній сфері, який вже розпочався (у тому числі перешкоджання готуванню, замаху та доведенню злочину до кінця). Припинення злочину оперативними підрозділами полягає у створенні фізичних умов, за яких злочин не може бути доведено до кінця, у тому числі затримання особи, яка вчиняє злочин.

Розслідування злочинів у сфері міжнародного студентського обміну – це процес пізнання стороною обвинувачення об'єктивної істини під час досудового кримінального провадження щодо конкретного кримінального діяння, вчиненого у зазначеній сфері, який втілюється у системі встановлених законом процесуальних дій, що застосовуються з метою виконання завдань, передбачених у ст. 2 КПК України. Оперативні підрозділи беруть участь у розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну через виконання доручень слідчого, прокурора.

Підвищення ефективності діяльності з протидії злочинам у сфері міжнародного студентського обміну вимагає законодавчого врегулювання статусу оперативних підрозділів і розширення їх повноважень.